

Fællessang opstår i Danmark

Hovedstaden: Klubviser og selskabsvisesang ca. 1770-1820

Byen København havde lige siden 1720'erne nydt godt af landets neutralitet mellem de krigsførende stormagter. Den oversøiske handel havde i denne fredelige periode haft gode dage, og byen voksede økonomisk set reelt i denne periode helt fra provinsbyerne, der var mere eller mindre bundet til den traditionelle økonomi på landet. I hovedstaden var fremvokset et velstående handelsborgerskab, som på den ene side i mange tilfælde skyldte slavehandelen eller slavearbejdet i Vestindien både sin levestandard og sine flotte palæer, men som på den anden side ofte samtidig var orienteret mod de franske frihedsideer – og i øvrigt rede til at tage del i hjemlige politiske diskussioner og et nyt, borgerligt kulturliv. Der var udbredt afstandtagen til aristokratiets hidtidige monopol på magt, embeder og lærdom. Samtidig var man indtil videre kongetro, og dette afbalanceredes til stadighed med de farlige revolutionære tanker fra Paris. Struensees afskaffelse af censuren i 1770 havde kaldt en offentlig mening frem, og efter at Ove Høegh-Guldbergs reaktionære styre tog over i 1773, var der i oplyste kredse behov for frirum til diskussion. Det blev *klubberne*, som – efter engelsk forbillede, om end noget senere – kom til at danne ramme om diskussionerne.¹

Klubberne var i begyndelsen mest kammeratlige samlingssteder, ofte i lokaler på første sal over et værtshus, som man så på enhver måde hævdede sig over.² Efterhånden blev den politiske samtale vigtigere, i takt med at myndighederne blev mistænksomme, så man måtte vise forsigtighed. I alt mindst otte klubber blev oprettet indtil 1790, hver med sin egen identitet, f.eks. med vægt på det litterære (oprettelse af et tidssvarende bibliotek), afholdelse af dramatiske forestillinger eller musikalske

1. En udførlig skildring af klubbernes liv og betydning findes i Johan Fjord Jensen m.fl. (1983). *Dansk litteraturhistorie* bd. 4, 1983, s. 488-505, en ældre, men informativ skildring er i Jens Sølvsten (1951). *Gamle Selskabssange og Klubviser*. Herfra kommer artiklen "Lidt om klublivet i København paa Rahbeks tid", s. vii-xxxviii, samt den endnu ældre bog Jacob Davidsen (1880). *Fra det gamle Kongens Kjøbenhavn*. Første Del, s. 89-116. Se også Karl Clausen (1958), s. 52-68.

2. Beskrivelsen stjålet fra artiklen i *Dansk Litteraturhistorie* (1983).

arrangementer. Det skønnes, at cirka tusind af stadens mandlige indbyggere var medlem af én eller flere klubber.

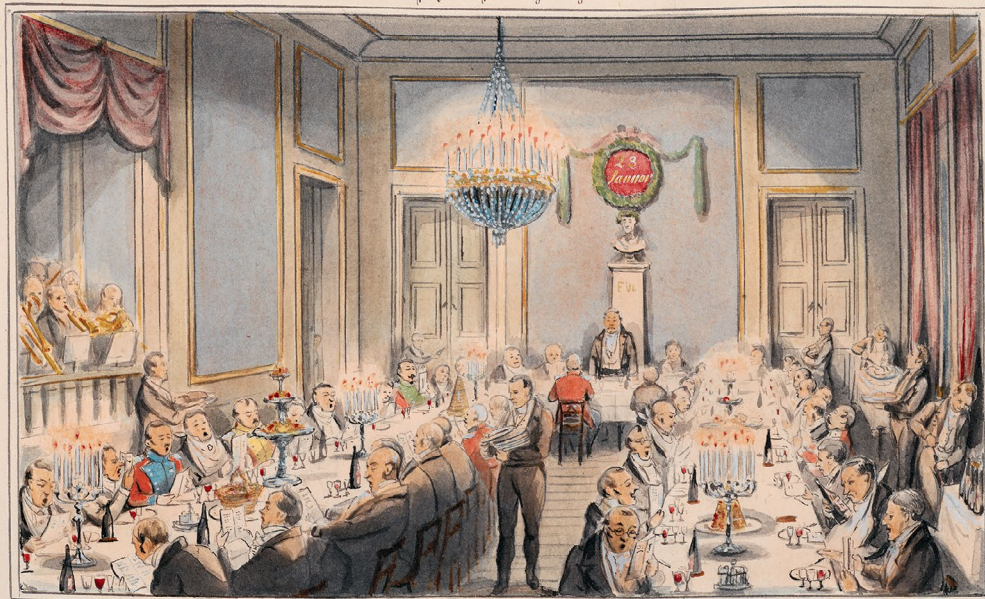
En særlig identitet havde *Norske litterære Selskab* eller *Norske Klub*, hvor byens norske studenter kom sammen. De talte bl.a. digteren J.H. Wessel, berømt for sine vittige indfald, digteren Jens Zetlitz, der forfattede et stort antal viser, som også danskerne nød godt af, og en række fremstående personer som Jakob Edvard Colbjørnsen, Johan Vibe og Johan Nordal Brun. De norske havde i det skjulte deres egen politiske sag: den norsk-nationale; derudover var de engagerede fortalere for tidens idealer, både friheden og ligheden, men ikke mindre broderskabet og borgerdyden. Efter at Guldborg, altid mistænksom, påbød adgang for *danskere* til den norske klub, mistede den sit særpræg og betydning. Med grundlæggelsen af *Det Kongelige Frederiks Universitet* i 1811 og med åbningen af dette (Universitetet i Kristiania) i 1813 opløstes klubben.

I de danske klubber, især *Drejers klub*, stiftet 1775, færdedes tidens literater: K.L. Rahbek, P.A. Heiberg, Jens Baggesen, Edvard Storm, Thomas Thaarup m.fl., og blandt de yngre digterspirer: Adam Oehlenschläger med den gode sangstemme. Også tidens fremmeste videnskabsmænd kom, blandt dem brødrene Ørsted, samt skuespillere og dannede storborgere. Mad og drikke betød noget, men først og fremmest venskabet og det frie diskussionsklima – og så *sangen*, når man til sidst flokkedes omkring punchebollen. Tidens brændende spørgsmål kunne nogenlunde sikkert drøftes her: revolutionære strømninger, enevælden, bonde-spørgsmålet, fattigdomsproblemet. Man måtte dog til stadighed passe på enevældens spioner, og som vi skal se, skærpedes tonen på begge sider efter censurens genindførelse i 1799. Bl.a. den ny, periodiske presse planlagdes i disse oaser.

Klublivet var en mandsverden. J. Davidsen (1880) citerer en unavn-given forfatter for den opfattelse, at familiefædre ofte foretrak klubberne frem for hjemmene:

De stille huslige Glæder, den inderlige Fortrolighed i Familiens skønne Kredse tabte sig. Familieselskaberne bleve for simple og spidsborgerlige, Værtshusene og offentlige Steder for gemene. Store Kredse og Klubber maatte der dannes, utilgængelige for enhver Uindviet (...). "Husfaderen" (...) "blev dragen bort fra sin Families Skjød. (...) I Stedet for at søge og finde sin Lykke der, hvor saa mange naturlige Baand drog ham hen, flyede han til Klubben,

Klubfest
i Anledning af Kongens Fødselsdag.

Stor er vor Fryd i Vennelag
Og Sang fra Læben lyder,
Hvergang vor Konges Fødselsdag
Høitidelig frembyder.

Med Broderchor istemmes her:
Velkommen Dag med livligt Styr!
Den Solen gennem Bøgetræer,
Du styrker og Du fryder.

A. Carlsens skulptur.

Tegneren P.C. Klæstrup (1820-82) har afbildet en klubfest i anledning af Frederik VI's fødselsdag. Billedet findes i Klæstrups værk *Mine Erindringer om Livet i Kjøbenhavn i Tidsrummet 1815 til 1840 under Kong Frederik VI's Regimente*, som er første bind ud af tre. Bogen er en bryllupsgave til den senere Frederik VIII fra den københavnske nålefabrikant Christian Hjorth. "Mine erindringer" skal forstås som dennes. Alle bogens tegninger var ledsaget af vers og digte, skrevet af bl.a. Adam Oehlenschläger, Henrik Hertz og Jens Christian Hostrup. Brylluppet blev holdt i 1869, men bogen var først færdig i 1873. Læg mærke til Klæstrups fødselsår: Akvarellerne bygger ikke kun på erfaringer, men på samtidens tegninger. Klæstrup, som anses for at være Danmarks første bladtegner, tegnede bl.a. for *Corsaren*, og afbildede både dagligliv og politiske begivenheder ofte med et let satirisk præg.

"Klubfest" er en del af fire billeder med titlen "Den 28de og 29de Januar", de datoer, hvor man fejrede Frederik VI's

fødselsdag. Motivet henviser ikke til en bestemt fødselsdag, men til den årlige, genkomne begivenhed (reelt var Frederik VI regent i 55 år). Enevældskongen var en faderskikkelse, og familieforholdet kom til udtryk hos alle stænder, der fejrede dagen på forskellig vis – altid med hyldestdigte. Her er vi i en københavnsk klub. Der synges i fællesskab efter middagen, hvor kun portvinsglassene endnu er fyldte. De erstatter måske den traditionelle punchebolle. Forsangeren ses for enden af det hesteskoformede bord. I dagens anledning (?) er sangen understøttet af et blæseorkester. Alle synger med af fuld hals fra klubbens visebog. Oehlenschlägers to kommenterende vers lyder: "Stor er vor Fryd i Vennelag / Og Sang fra Læben lyder, / Hvergang vor Konges Fødselsdag / Høitidelig frembyder. / Med Broderchor istemmes her: / Velkommen Dag med Livligt Skjær! / Som Solen gennem Bøgetræer / Du styrker og Du fryder" (H.M. Kongens Håndbibliotek, Kongernes Samling).

der ved Kortspillet og Konversationens magnetiske Kraft trak ham saa uimodstaaelig. Ogsaa den unge Mand søgte nu sin Lyksalighed i Klubben, led af at besøge de gammeldags, stive Familie kredse. (...)”³

Kvinder fik først en vis adgang henimod 1820, men da havde det egentlige klubliv udspillet sin rolle, og musikalske arrangementer og dans havde taget over.

Sangens rituelle plads var altså ved punchebollen – en ret svag drik på klubbernes tid. Dvs., at sangen hørte til i den rekreative stund, hvor deltagerne slappede af efter de måske heftige politiske diskussioner. Rahbeks ”Drikkevise”, *Nu bort med alskens politik / og lad os passe vores drik*, betyder således langt fra, at klubbrødrene lod hånt om tidens politiske spørgsmål, men at de som afslutning på aftenen lagde disse emner fra sig for blot at nyde sangen og samværet. Selve broderskabet var uhyre vigtigt, og derfor handler en meget stor del af klubviserne om værdierne i disse øjeblikke, dvs. om den harmoni, som herskede her blandt brødrene, sammenholdt med verden udenfor, om venskabet, drikken – og om de fraværende kvinder, der altså alligevel altid var til stede.

Klubviserne er på enhver måde et udtryk for sangmiljøet selv: Digterne kom fra egne rækker, og der var ingen mangel på bidrag. Viserne handler om klubbrødrenes egne værdier og idealer og i mange tilfælde sågar om selve situationen, hvor de sang. Henrik Steffens er citeret for bemærkningen: ”Den vin, vi nød, blev mer besunget end drukket.”⁴ Mest produktiv var Rahbek, tilsyneladende altid leveringsdygtig i en ny vise, mens Baggesens viser nok er de mest formfuldendte, som drikkevisen ”Den beste Verden” [sic], *Det går så herligt overalt* og ”Trankebar-visen”, *Jeg lever rolig og munter her*. Der er lægen og digteren J.C. Tode, hvis viser om mad blev meget berømte i tiden, men som også skrev *Vi sømænd gør ej mange ord* til en fransk menuet-melodi, der blev så populær at visen optræder som hyppig långiver i sangbøger 1800-tallet igennem.⁵ Og ikke mindst den norske digter Jens Zetlitz, hvis drikkevise *Mit fulde glas og sangens raske toner* vi senere i bogen skal følge på vej ud i landet.

3. Davidsen (1880), s. 98. Citatet bygger på Davidsens referat af en ikke navngiven forfatter. Netop denne ”spidsborgerlige” familie er sæde for 2. del af Thomasine Gyllembourgs novelle *To Tidsaldre* (1845).

4. Sølvsten, s. 36.

5. Af en fransk komedie, *Henrik den Fjerdes Jagt*, 1. gang opført 1770.

Det store antal drikkeviser skjuler måske, i hvor høj grad klubbrødrene var dybt optaget af oplysningens moralske værdier og tidens friheds- og lighedsidéer og af reel godgørenhed. Vi finder i en del af viserne udtryk for længslen efter den retfærdige borgerstat, uden fattigdom, ulighed og uretfærdighed. Oldtiden bliver nogle gange fremhævet som det beskedne og arbejdsomme ideal, man er sunket fra. To viser fra *Samling af Club-Sange* af henholdsvis J.C. Tode og Ove Malling⁶ viser dette:

Oldtiden havde een god Skik:
 Arbeide måtte kryde [krydre] Maden;
 Fyrsterne selv bag Ploven gik,
 Pakkede Kornet selv i Laden.
 Smaaeherrer! kjende I Lee eller Loe?
 Kunde I tærske for Føden? Jo! jo!
 Sulte I maatte, om det gik
 Efter hiin gamle, gode Skik.⁷

Og Mallings opskrift på fordums simple liv, hvor sammenkomster afsluttedes med konens åbne arme og – på længere sigt – raske drenge:

Hvor herligt, herligt gik det til
 I Fordums Tid, før Thee og Spil
 Og Titler kom i Mode!
 (...)
 De drak af pælemaalte Kruus,
 De sang om Kongen og hans Huus,
 Og bød ham leve længe.
 Af Sangen glad, af Glæden varm,
 Gik hver til Sit med modig Barm,
 Faldt om Konens aabne Arm;
 det spaaede raske Drenge.⁸

Over for dette ideelle sceneri står ”den kjælneløshed” med jagt efter rang og titler, som er årsag til nutidens svagere slægt.

6. Ove Malling, 1747-1829, historiker, forfatter og embedsmand, mest kendt for værket *Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere* (1777), der fremhævede forfædres dyder og bedrifter som forbillede for samtiden.

7. J.C. Tode: *Oldtiden havde en god skik*, fra *Samling af Club-Sange* (1787), nr. 34, vers 1.

8. O. Malling. *Hvor herligt, herligt gik det til*, fra *Samling af Club-Sange*, nr. 35, vers 1 og 2.

En politisk tone kom som sagt ind i viserne efter den franske revolution.⁹ P.A. Heibergs berømte eller snarere berygtede "Indtogsvise" fra 1790, som Rahbek tilsyneladende havde ladet offentliggøre i tidsskriftet *Tilskueren* ved en fejltagelse, skaffede Heiberg pengebøder à 150 og 300 rigsdaler. Det er den vise, som senere kendes ved sin 2. strofe: "Ordener hænger man på idioter". Endelig førte Heibergs barsk satiriske "Sprog-Granskning" i 1799 til hans landsforvisning. En mildere, men utvetydig samfundskritik, vendt mod snart sagt enhver af tidens autoriteter undtagen kongen, finder vi i Abrahamsons "Norma Morum, efter Tidernes Leilighed", *Min søn, om du vil i verden frem / så buk*, bl.a. med verset:

Når Stormand møder Dig på Din Vei,
Saa buk!
Og siger han til Dit Ønske Nei,
Så buk;
Og holdt Du ham for en ussel Taabe,
Saa husk, Du vandrer i Ringheds Kåbe!
Og tie, buk atter!
Hold Munden, Buk atter,
Og tie!¹⁰

Visen blev tilsyneladende en yndlingssang i Drejers klub, sunget på en tysk melodi, der bl.a. er kendt som "Grossvatertanz".

En ligefrem desillusioneret tone har vi i Zetlitz' *At slyngler hæves til ærens top*

At Slyngler hæves til Ærens Top,
At Smiger mædskes [opfedes] og Sandhed tigger.
At Rige sluge de Arme op,
Og Dyden nøgen på Gaden ligger;
At gyldne Stjerne
Og tomme Hjerne
Forenes ofte og meer end gierne
Det seer man tidt.¹¹

9. Se Fredrik Bajer (1878). *Nordens politiske Digtning 1789-1804*.

10. W.H.F. Abrahamson. "Norma Morum, efter Tidernes Leilighed", her citeret efter <https://kalliope.org/da/text/abrahamsonandrea0>.

11. Fra *Samling af Club-Sange* (1787), nr. 93, vers 1. Melodien er den samme, som bruges til Erik Bøghs *Jo, jo, gøgleri er en nobel kunst*, se *Højskolesangbogen* 18. udgave, nr. 99.

Digteren ender med at "love" vinguden Evan, der ganske vist ikke i sig selv virker tiltrækkende ("Kun sielden vasket / Men feed og lasket / Han ned ad Fjeldet barfodet trasked' / Og ravede") – kun at synge til ære for ham, dvs. han sætter glasset for munden og opgiver under de givne omstændigheder at gøre noget ved elendigheden. Skridtet fra den karikerende, satireprægede samfundskritik, som trods alt tåltes, til den direkte, politiske kritik, som Enevælden straffede, ses, når vi sammenholder de to forrige viser med Heibergs førømtalte "Indtogsvise" – her et par vers af den¹²:

Ordener hænger man på Idioter,
 Stjærner og Bånd man kun Adelen gier,
 Men om de *Mallinger, Suhmer* og *Rother*¹³
 man ej et Ord i Aviserne ser.
 Dog, har man Hjærne,
 kan man jo gjærne
 undvære Orden og Stjærne.

Rigdommen voxer i Adels Bleer,
 Og, som en Skomager nylig har sagt,
 ene de vanner og vonner og deer¹⁴
 holder Fortuna og Plutus i agt.
 Har vi ej meget,
 er det vort eget,
 som ej fra Staten er sveget.

Her man despotiske Satser ej lærer;
 Lighed blandt Mennesker trives vi paa;
 og ej, som Jydernes Proprietærer
 ønske os Slaver og Bønder at flaa.
 Selv vi os føde;
 Agerens grøde
 vi ej som Dosmere øde.¹⁵

12. Melodien, der også brugtes til andre viser, er af en fransk syngespilkomponist, Nicolas Dezède, fra syngespillet *Cecilia*, oversat af Chr. Pram.

13. Tre fortjenstfulde mænd fra borgerklassen: Ove Malling, se side 23, note 6; P.F. Suhm, bl.a. forfatter til en stor, kritisk Danmarkshistorie; Tyge Rothe, oplysningsmand, godsejer, humanistisk samfundsdebattør.

14. "van" og "von" og "de" – signalerede, at man var fra adelen. Heiberg havde tidligere (1792) skrevet en komedie med titlen *De Vonner og Vanner*.

15. P.A.Heiberg "Selskabs-Sang. Den 25de September 1790," også kendt som "Indtogsvisen". Her citeret fra <https://kalliope.org/da/text/heibergpaandrea0?highlight=8#h>, vers 2, 3 og 4.